

De Strabrechtse Heide

Maatregelen voor flora en fauna, in het bijzonder aculeaten

Jap Smits

Ligging en geschiedenis

De Strabrechtse Heide is een 2000 ha groot heidereservaat gelegen even ten zuidoosten van Eindhoven in de provincie Noord-Brabant. Het heidegebied werd rond 1952 aangekocht door het Ministerie van Onderwijs Kunst en Wetenschap (OK&W). Het beheer werd overgedragen aan Staatsbosbeheer. Vóór die tijd was het gebied verdeeld in eigendommen van de adel en particulieren, waaronder notaris van Alphen, een particuliere natuurbeschermer die al in 1930 stukken opkocht van kleine (heide)boeren. Met lede ogen moest van Alphen aanzien hoe steeds grotere delen 'woeste grond' werden ontgonnen tot landbouwgrond of bos. De erven van Van Alphen zijn nog steeds eigenaar van 240 ha heide. Het beheer is in handen van Staatsbosbeheer.

Inhaalslag achterstallig heidebeheer

In de jaren tachtig is Staatsbosbeheer begonnen aan een beheerinhaalslag. Verbosing en vergrassing waren oorzaak van het verlies van grote delen open heide. Op kleine schaal werd er al wel geplagd. Het branden van oude heidevegetaties maakte al vanaf 1952 deel uit van het beheer. Op kleine schaal werden er ook enkele roggeakkers geëxploiteerd.

Het machinaal plaggen en chopperen¹ deed begin tachtiger jaren in het hele land zijn intrede. Enkele aannemers, aangehouden door natuurbeschermingsorganisaties, investeerden in het ombouwen van landbouwmachines die geschikt werden gemaakt om het arbeidsintensieve 'handmatig' plaggen te vervangen. Om de grote investeringen in de ontwikkeling van materiaal te kunnen bekostigen werd er bij het plaggen van heidevegetaties vooral gezocht

naar locaties waar grootschalig geplagd of gechopperd kon worden. Ook het branden vond, indien de mogelijkheden zich daartoe voordeden, grootschalig plaats.

Tot ver in de jaren negentig werd er op de Strabrechtse Heide grootschalig machinaal geplagd, gechopperd en gebrand. Plagen choppervlaktes van 2 tot 3 ha vormden daarbij geen uitzondering. Bij het branden ging het soms om oppervlakten van 50 ha of meer.

Onderzoek en kennis

Tijdens de periode 1990-1992 werd er door het voormalig IBN-DLO² een inventarisatie naar heide-kensoorten uitgevoerd. Aan de hand van de uitkomsten van deze inventarisatie groeide het besef dat er ook in dichte pijpenstrootjevegetaties bijzondere fauna-soorten voorkomen. Ook werd duidelijk dat de structuur van de heidevegetatie van grote invloed is op het voorkomen van heidegebonden soorten waaronder een rijke entomofauna.

De invloed van meer kennis op het gebied van de heidefauna is duidelijk terug te vinden in de schaal waarop beheeringrepen tegenwoordig worden uitgevoerd. Bij het plaggen is er vanaf 2000 een duidelijke ontwikkeling te zien van kleine vlakken van bijv. een halve ha naar plagvlakten van hooguit 100 are.

Beheerwerkzaamheden

Sinds 2003 wordt er volgens het visgraatmodel geplagd. Hierbij maakt men gebruik van een kraan met kantelbak³. Eerst wordt de te plaggen vegetatie als voorbereiding tot op de minerale- of veenbodem gefreesd. De plagbanen zijn meestal niet breder dan 5 tot 10 meter. Na een tiental meters wordt er haaks op de plagbaan een zijbaan gefreesd. Zo ontstaat er een figuur in de vorm van een visgraat. De mobiele kraan verplaatst zich achteruitwerkend over de gefreesde vegetatie zodat het geplagde gedeelte onbetreden blijft (foto's pagina 28). Het losgefreesde plagmateriaal wordt met de kantelbak in dumpers⁴ gedropt die het vervolgens op de nabijgelegen eigen akkers van Staatsbosbeheer storten.

Deze manier van plaggen laat zien dat je op een relatief goedkope manier toch ecologisch verantwoord kunt werken. De plagbanen zijn relatief smal en worden afgewisseld door banen ongeplagde heide. Vanuit deze banen kan zowel het planten- als dierenleven zich over de geplagde stroken verspreiden. Afhankelijk van de bodemsoort wordt er na het plaggen bekalkt⁵.

Het voordeel van deze werkwijze is niet alleen de schaal waarop er geplagd wordt. Door het visgraatmodel ontstaan er lange grenzen tussen geplagde en ongeplagde heide. Deze grenzen zorgen voor veel luwte-, zon- en schaduwzijden. Deze overgangen zijn vooral favoriet bij insecten, amfibieën, reptielen en vogelsoorten. Op Google Earth zijn de visgraatplagstroken goed waar te nemen.

Kleinschaligheid van werken is ook bij het branden van groot belang. Indien mogelijk worden plukjes heide en sommige bomen ontzien door er eerst omheen te maaien. Vlak voor het branden worden deze maaibanen met behulp van een gierton natgespoten. De te branden oppervlakten zijn nooit rechthoekig en nooit groter dan 300 are.

Houtkap

Bij het kappen van bomen in verboste heide, iets wat steeds vaker op wat grotere schaal plaatsvindt⁶, laat de beheerder markante bomen staan. Van sommige bomen, die verwijderd worden, blijft van het onderstamdeel 1,5 meter staan (foto pagina 28). Deze stamdelen hebben een enorme aantrekkingskracht op insecten. Nadat de stam is doorgraven van de keverlarven, komen hier vervolgens metselbijen en maskerbijen op af. Ook graafwespen en parasiterende wespen zijn veel op deze stamdelen te vinden. Met kluit en al omgewaaide bomen blijven ongemoeid. Veel aculeaten die het moeten hebben van rechtopstaande kantjes worden op deze wijze van nestgelegenheid voorzien.

Handmatig beheerwerk en wegenonderhoud

Naast deze ecologisch verantwoorde beheerwerkwijze wordt er ook speciaal rekening gehouden met de aanwezigheid van aculeaten. Vrijwilligers zijn samen met eigen personeel van Staatsbosbeheer, druk in de weer met het maken van kale plekken in geaccidenteerd terrein, zuidhellingen of in dichte monotone heidevegetaties. Hierbij gebruiken ze handgereedschap als hak, hark en plagschop. Na één seizoen resulteert dit vaak al tot mooie populaties heidezandbijen en hun koekoeksbijen. Ook maken zandloopkevers massaal gebruik van dit soort kleine kale plekken om hun larven af te zetten waarbij soms *Methocha articulata* gevonden wordt.

Het onderhouden van zandwegen en het open houden van delen van de zandverstuiving gebeurt gefaseerd. Graafbijen en graafwespenkolonies worden op deze manier grotendeels ontzien. Bij het maaien van de wegkanten langs de recreatieve fietspaden worden in opdracht van de beheerder door de loonwerker bloeiende planten gespaard. In deze wegkantjes vindt vaak uitspoeling plaats van mineralen afkomstig van het verhardingsmateriaal. Planten van een iets rijker milieu, die vaak door fietsers worden getransporteerd, kunnen zo tot bloei komen. Zo vond ik bij een bezoek aan één pol boerenwormkruid tientallen urntjeswespen, diverse goudwespen, de wespen *Tiphia femorata*, *Diodontus minutus*, *Episyron rufipes* en de duinzijdebij, wormkruidbij en pluimvoetbij.

Kleinschalig akkerbeheer

Staatsbosbeheer heeft op de Strabrechtse Heide zo'n 15 ha aan kleinschalige akkertjes liggen. Op enkele daarvan wordt wisselteelt gepleegd. Daarbij ligt een deel van de akker twee jaar braak waardoor een- en tweejarige akkerkruiden (veelal composieten) een kans krijgen zich te ontwikkelen. Andere akkers worden elk jaar ingezaaid. De akkervruchten bestaan hoofdzakelijk uit graangewassen als rogge, haver en tarwe (zie foto achterzijde omslag). Vaak worden deze afgewisseld met kruisbloemigen en/of

boekweit. Bij het oogsten moet tussen de 5 en 10% van het gewas achterblijven op de akker als revuge voor de fauna. Vanzelfsprekend wordt er géén gebruik gemaakt van insecticiden of onkruidbestrijdingsmiddelen. Ruim zaaien van het hoofdgewas leidt ertoe dat akkerkruiden voldoende licht en ruimte krijgen om te kiemen. In de maanden juni en juli worden de akkers en akkerranden massaal door insecten bezocht.

Waar voorheen in de heide angstvallig de braam bestreden werd –met name langs akkerranden en fietspaden– laten we die nu ongestoord bloeien. Ze vormen zo een prachtige nectarkroeg in een periode dat er leemte is in bloeiende planten. Op de bloem vind je er naast penseelkevers ook rupsendoders en soms zelfs een heidehommel.

Bijzondere maatregelen voor aculeaten

Een eenvoudige maatregel is hoekpalen van veerasters te voorzien van boorgaten voor houtbewonende bijen en wespen. Dit resulteerde op één plaats al in een leuke vangst van de behangerswesp *Discoelius zonalis* en een mannetje *Lestica clypeata*. Normaliter geeft Staatsbosbeheer imkers de gelegenheid om hun bijenkasten te plaatsen tijdens de hoofdbloei van de struikheide (1 augustus - 1 september). Er is een maximum gesteld van 1,5 kast per bloeiende hectare struikheide. Tijdens grootschalige aantastingen door vorst, droogte of kevervraat worden er geen vergunningen afgegeven. Dit ten voordele van de inheemse insectenfauna.

Insectentuin

Tot slot is er een insectentuin ingericht op 'de Plaetse', nabij de hoofdingang van de Strabrechtse Heide. Hier zijn verschillende biotopen van de heide in het klein nagebootst waaronder een zandverstuiving en een leemkuil. Er staat naast een bijenstal een bijenhotel met nestblokken, een nectarkroeg en een gemetselde muur (met daarin een leemwand) rietstengelvoegen, omgeven door talloze drachtplanten. Bij de

ingang geeft een informatiepaneel uitleg over diverse bijen- en wespensoorten. Op een nestblok nabij de leemkuil vond ik vorig jaar de zeldzame goudwesp *Chrysis indigotea*. Met een beetje oog voor het kleine is er door de beheerders van onze natuurterreinen op een eenvoudige wijze veel in het voordeel van bijen en wespen te behalen.

Voetnoten:

- ¹ Maaikneuzen van dode of oude heide. Het materiaal wordt in dezelfde handeling opgezoegen.
- ² Instituut voor Bos & Natuur & Dienst Landbouwkundig Onderzoek. Het huidige Alterra.
- ³ Grijpbak van kraan die zowel vooruit, achteruit en in zijwaartse richting kan kantelen. Nodig om bodemprofiel goed te volgen.
- ⁴ Tractor met aanhanger.
- ⁵ Alleen bij minerale bodem ter voorkoming van verzuring.
- ⁶ Het hout wordt met takken en al verwijderd, versnipperd en naar een groene energiecentrale getransporteerd. Voordeel: er blijft niets liggen.

J.A.H. Smits, Wilgenroosstraat 39, 5644 CE Eindhoven, jap.lian@chello.nl

21 Strabrechtse Heide, ▲
plaggen met visgraat-
model. Foto Jap Smits,
Staatsbosbeheer.

22 Strabrechtse Heide, ►
visgraatmodel (lucht-
foto Google Earth).

23 Boomstronken op de
Strabrechtse Heide,
aantrekkelijk voor bijen
en wespen. Foto Jap
Smits, Staatsbosbeheer.

